

J a v o r s k a v i l a .

Spisal Milan Sanjar.

Moj prijatelj se je vrnil s poletnega potovanja, na katerem si je ogledal malone vse kote naše male prekrasne domovine. Nedoumno sem ga gledal, ko me je posetil: prej vesel in šegav, je bil sedaj otožen in zamišljen, nobena stvar ga ni zanimala toliko, da bi se je bil oklenil njega duh z ono živostjo, katero sem prej opazoval v njegovi ognjeviti duši. Malo marno mi je pritrjeval in odgovarjal na moje opazke o naravnih krašotah naših krajin, s katerimi sem hotel izzvati njega zanimanje in prej tako živahno pripovedovanje. Toda zaman.

»Kaj za Boga se ti je pripetilo na poti, da si se vrnil tak, predragi moj Ivan?« dejem naposled, ko sem uvidel, da njegova otožnost ni le hipna, nego da ima svoj izvor globeje.

»Vsakdanja stvar; ni da bi govoril o njej,« odgovori mi hladno.

Toda prijateljsko oko je bistro — in videl sem, kako so mu pri teh besedah strepetale ustnice v pritajeni bolesti.

»Und wem sie just passiert,
dem bricht das Herz entzwei!«

sem dostavil v neki nejasni slutnji ter pazno motril svojega nekdanj veselega samca.

Vstal je, mi podal roko in odšel.

Smilil se mi je moj Ivan, in rad bi bil zvedel kaj podrobnejega o njega rani, da bi ga tolažil, toda v prihodnje je bil tako previden v svojih besedah ter vidno napeljeval pogovor v drugo stran, da se

nisem dotikal nadalje zadeve, o kateri ni hotel govoriti. Miloval pa sem ga tem iskreneje, in to ga je menda napotilo, da mi je napisal zgodovino svoje bolesi v naslednjih vrstah ter mi jo poslal kot zadnji pozdrav iz tuje dežele.

* * *

Blodil sem po prijaznih ulicah znanega slovenskega trga — imenujmo ga Javorje. — Svoboden, nikjer in na nikogar vezan, sem se vdajal z neko komoditeto popotnim vtiskom. Vendar nisem bil docela zadovoljen in se nisem radoval zlate svobode, kakor bi kdo mislil.

Od ranih mladeniških let mi je žarela v duši podoba, samoustvarjen ideal ženskega bitja, mila in prekrasna, z malo temno glavico in otroškimi, rjavimi očmi, z vitkim stasom slovenske deve — podoba, ki je v valovju življenja varovala moje srce trivialnosti, moje samsko hrepenenje usodne zmote. Ta vzor sem gledal in obožaval v duhu že nekaj let, in vedno mi je govorilo nekaj v srcu, da ga srečam enkrat v življenju.

Med tem sem si priboril v svetu malo, prijetno in varno gnezdece, docela po svojih željah in svojem okusu. Naravno, da je moje hrepenenje po živem idealu vedno raslo. A prepotoval sem v teh letih domalega vse kraje naše lepe domovine, se divil njenim krasotam, ki so bile v moji živahni domišljiji samo okvir mojemu vzoru, blestečemu in lijočemu svoj milobni odsev na vso prirodo — toda našel ga nisem nikjer.

Poslednje mi je vzbujalo torej rahlo otožnost, ko sem taval brez namena med trškimi hišicami.

Chopinovi akordi, bujni in sijajni v svoji veliki tugi, so zazveneli v bližini.

Obstal sem v ozki ulici in poslušal divno igro na klavir, ki je donela iz malega okna nad mano. Toda utihnila je, kakor bi odrezal, ko so zapeli v bližnji cerkvi zvonovi in naznanjali, da se začne ondi opravilo. Koj nato je stopil iz male hišice mlad mož, vidno bolehen, s knjigo v roki.

»Oprostite, kdo je igral tu gori?« vprašam vljudno.

»Jaz,« mi odgovori neznanec.

»Chopina?«

»Da.«

»Vi ste virtuozi.«

»O ne, ne, dva dni se že nisem vadil —« ugovarjal je, a videlo se je, da ga nenadno priznanje veseli.

»Zdaj moram v cerkev,« nadaljeval je odhajaje in obračal v knjigo vezane muzikalije v roki. Bil je organist.

Radovednost me je gnala za njim. Cerkev je bila polna, da se je vse gnetlo. Krenem torej pri vhodu po stopnicah. Mislil sem, da pridem do orgelj, a došel sem v majhen, z leseno mrežo ograjen prostor. V ospredju je sedelo nekaj dam, v zadnji klopi pa zapazim znanca Korena, kateremu se pridružim.

Veličastni glasovi orgelj so me takoj prevzeli. S tajno radostjo sem slušal silno valovje harmonij, katero je plavalo po cerkvenem somraku, se dvigalo in pojemalo ter lilo v srce čuvstvo sijaja in razkošja. Že je tonila moja duša v grandioznem slavonspevu, ki se je razvijal vedno silneje iz preprosto vznesenega motiva narodne pesmi, kar mi zastane nehote moje oko na nemirno se zibajočem, snežnobelem čapljinem perju, ki je krasilo majhen ženski klobuk iz fine rumene pletenine. Ta klobuk je bil smelo posajen na plemenito modelovano glavico in puščal zadi preprosto zvite, debele rjave kite na ogled. Ostali del života so mi zakrivale v molitev zatopljene starikave dame.

In odslej nisem videl drugega nego to podobo. Tudi tedaj, kadar sem gledal drugam, zibalo in kimalo je ono perje ponosno in izživajoče pred mojim pogledom. Godba in petje mi je le še množilo poezijo okoli krasne glave.

»Ite, missa est!« pel je duhoven.

Odšla sva s Korenom ter postala pred cerkvijo. Orglje so še grmele, a ljudje so se že vsipali pri glavnih vratih na prosto. Jaz pa sem opazoval le stranske duri.

In zdaj — kakor lesna vila je stopila na prag mlada dama, s stasom in obrazom — mojega vzora. Izraz njenega lica je bil vesel, skoro ponosen, a vendar je bila razvita na njem neopisna milina, ki mi je segla na dno duše. Trepetaje so kimala nad to krasoto čapljina peresa . . .

Nisem slišal Korena, ki me je nekaj vprašal in brez odgovora odšel, nisem videl množice, ki je šumno vrela iz cerkve okoli mene. Zamaknjen sem gledal devo, lahno in ponosno hitečo mimo mene. Šel sem za njo. Toda skoro mi je izginila v lepi, vili podobni hiši nasproti vrta one gostilne, kjer sem stanoval jaz. Poslednje me je neznano razveselilo. Dal sem si prinesiti obed semkaj pod košate kostonje ter opazoval pozneje pri črni kavi neprestano nasprotno hišo. Prisedel je Koren in me zapletel v pogovor. Zdaj pa se je ustavil pred hišo voz. Dve dami in neki častnik v svetli uniformi so sedli

vanj. Mlajša je bila moj ideal. Peljali so se mimo ograje, in še enkrat sem videl mili obrazek v vsej njegovi lepoti.

»Kam neki se peljejo Doljanovi danes? In lajtnant je tudi zraven!« ugibal je na glas moj prijatelj.

»Kdo?« vprašam oprezno.

»Ki sò se zdaj-le mimo peljali: gospa Doljanova, »Javorska vila«, njena netjakinja ter lajtnant Rubin,« razlagal je Koren.

»Javorska vila? To je vaše pevsko društvo, ako se ne motim?« se čudim jaz.

»Da, tudi; a ti ne poznaš zgodovine tega imena? Povem ti jo, ako imaš dovolj potrpljenja.«

»Prosim lepo!«

In pravil mi je, da je bilo v davni, davni dobi tam za trgom, v ozki dolini, kjer so zdaj mokrotni travniki, zarasli na okolo z gostim bukovjem, globoko jezero. Tiha samota je kraljevala ondi, nihče ni zahajal tja. V toplih, mirnih nočeh pa se je čulo tam divno petje, da je zastajala potniku na cesti noga in ga je vleklo z neznano silo tja. Toda gorje, ako je slušal mile glasove in ubogal hrepeneče srce! Zagledal je na obali jezera prekrasno golo žensko — Javorsko vilo — ki ga je zvalila s svojo lepoto v globino zelenega vodovja . . .

»To petje vilino je dalo ime našemu pevskemu društvu in njena lepota priimek krasni gospici Doljanovi, ki prihaja po leti za nekaj tednov semkaj,« končal je Koren.

»Res zanimivo, romantično!« pripomnim.

»Kakor za roman ali novelo, ne? Ali nemara porabiš to snov?« vpraša me smeje.

»Nima pointe.«

»To najdeš sam.«

»Povej mi rajši, kdo je poročnik?«

»Aha, tu iščeš pointe in osnove? Toda žal zaman! Ta gospod je domačin in na dopustu vsako leto sosed gospe Doljanove. Zanima pa se menda boljše za madjarske vile nego javorske; v Aradu je njega garnizija.«

Kazal sem ravnodušen obraz, a na tihem se neznanu radoval tega razjasnila. Podobi Javorske vile in mojega vzora sta se zlili v eno samo in še jasneje, še mileje je blestela v moji radostni duši; videl sem jo pri belem dnevu, gledal v sanjah, videl povsod, kamorkoli se je ozrlo moje oko.

Drugi dan sem pri vsej svoji pozornosti videl samo iz daljave njeno belo obleko, ko se je skrila za vrtnim grmovjem, a že sem bil neizmerno srečen; zdelo se mi je, da je že to prevelika radost za moje ubogo srce, da si večje želeti ne sme, da bi zastalo za vselej, ako bi ji v bližini mogel pogledati v mili obraz, slišati njen glas . . .

Bil sem v tajni oblasti Javorske vile. Ali me potegne v pogubo, kakor je ona v starodavnem jezeru potegnila zaupnega potnika v globino? Kdo ve? . . .

* * *

Visoko nad Javorjem stoji na gori mala cerkvica. Samotno gleda z višine v krasno dolino, tja do smelo dvignjene Ojstrice in njenih prekrasnih sestrâ, tja do temne Raduhe in radovedno izza robovja zročega temena koroške Pece.

Le nekateri dnevi so v letu, ko oživi ta mirni kraj: kadar je cerkveno opravilo tukaj. Tedaj pridejo kmetje iz doline in tudi javorska gospoda, da se veseli krasnega razgleda, divne naše zemlje.

Maša je minila. Gosta truma ljudi se je razsula po zeleni trati okoli cerkve. Kmetje so malo pogovorili, nekateri stopili v primitivno gostilno, a se skoro razšli. Izletniki, kateri so prišli zaradi razgleda, so ostali. Stal sem pod cerkveno lipo in radostno gledal v dolinski svet, tja proti svoji severni domovini. Pred mano, nekaj niže, se je zbral moški zbor »Javorske vile«, in prekrasna pesem Nedvedova je zadonela iz jasnih grl. Ganjen sem poslušal in se vdajal pretresujočim akordom.

Usoda je menda hotela tukaj zbrati vse, kar je želelo moje srce: po stezi sem za cerkvico je prišla mala družba izletnikov in med njimi Javorska vila. Ves divni svet mi je zaplesal pred očmi, in srce mi je radostno zavriskalo. Mislil sem bil kakor vedno nanjo, in zdaj je tu, jo lahko gledam, se radujem od blizu njenega milega obraza! Nikdar se mi zemlja ni zdela tako lepa kakor v tem trenutju. Petje, kras narave in bližina mojega vzora — vse to se je spajalo v silen tok razkošnega veselja.

Med došlimi je bil uradnik, s katerim sem se bil prejšnji dan seznanil. Nemo pozdravim. Za hip je pogledala sem. Nato je družba sedla pod širokovejnato lesniko v bližini ter, slušala petje.

Pesem za pesmijo se je vrstila, vmes pa je krožila po stari navadi med pevci zlata vinska kaplja in jih razvnemala vedno bolj.

Nekdo je predlagal, da si ogledamo dolino raz visoko skalo, ki je v bližini. Takoj se je vse napotilo tja. Ostal sem s Korenom v pogovoru, dokler se ni vzdignila tudi družba pod lesniko.

Zdaj sem šele opazil, da hodi vila z meni neznanim gospodom. Bil je ogromne rasti, druge zanimivosti ni bilo videti na njegovi zunanosti. Vitko devo poleg sebe je presegal za dve glavi; zdelo se mi je, da ne more biti večjega nasprotja nego elegantno vznesena postava vilina in dolgoudni velikan — prava, živa disonanca! Govorila sta vedno nemški.

Pogled raz skalo je bil res velikanski. Toda treba je bilo jasne in trdne glave onemu, ki je hotel gledati v neizmerno divjo globino. Večina izletnikov je stala v ozadju, metala kamenje v prepad in štela sekunde, katere potrebuje to do zemlje.

Velikan je bil nekje zaostal, a zdaj je prišel ter drzno, z vilino pelerino na rami, stopil na rob skale, pokleknil, sklonil gorenji del života črez prepad in gledal indolentno tja doli v grozni prostor. Dame so lahko ahnile in udivljene zrle njega smelost. Stal sem v bližini za velikanom. Zdelo se mi je, da me neka nevidna sila rine naprej do njega: najrahljša dotika v njega hrbet ga strmoglavi v globino. Nehote sem se naslonil nazaj in nekoliko odrinil za sabo stoječe. Vila je stala na strani in se lahko nasmehnila — zdelo se mi je, da ima moje kretanje za plahost. In to me je neznansko jezilo. Hotel sem ravno poklekniti k velikanu, ko je ta vstal in se je vsa družba napotila nazaj.

Pogum mi je nekako rasel. Naprosil sem Korena, naj me ob ugodni priliki neprisiljeno seznanj z vilo. A ni se dalo; vedno je hodil velikan ob njeni strani, meni pa se je pridružila znana gospa ter mi govorila o svojih turah na Triglav. Med tem smo dospeli zopet do cerkvice in se ondi poslavljali od divnega razgleda.

S Korenom sva stala pod cerkveno lipo in molče zrla na divje Kamniške planine, ki so lahko rdele v rožnatem odsvitu popoldanskega solnca.

Za nama je zašumelo žensko krilo. Vila je hitela mimo v cerkvico.

»Molite še zame!« klical je Koren za njo.

»Za vse grešnike!« je poredno se smeje odgovorila ter izginila med vrati. Izgovorila pa je te besede tako sladko, s tako prijetnim naglasom, da sem nehote vprašal:

»Ali je Slovenka?«

»Pa še kaka!« deje navdušeno prijatelj.

Skoro nato smo odhajali v skupinah, kakor jih je nanesel slučaj. Trudil sem se, da pridem nevsiljivo v njeno bližino, toda zaman. Vodil jo je velikan, in ako je le malo zaostala s kom v pogovoru, klical jo je že na glas: »Milka! Milka!«

»Kdo je oni-le Nemeč?« vprašam zopet Korena.

»Zet gospe Doljanove, toda vdovec.«

Bil sem nekoliko utolažen. Toda jezilo me je le, da nisem mogel do nje, in polagoma se me je lotevala ona otožnost, ki me žene v samoto. Zaostal sem sam.

Tiho je bilo okoli mene. Le zdaj in zdaj je rahlo zašumela v gostem bukovju ob stezi večerna sapa; rahlo in zategnjeno so se oglašale taščice v hosti. Steza je zavila mimo skale v malo globino, kjer je med starimi smrekami veselo žuborela in se penila v ozki skalnati strugi planinska voda. Sedel sem na kamen pri potoku in se vdal svojim melanholskim sanjam. Le ena podoba je svetila v temo mojih sanj, blestela in grela moje ubogo srce: podoba vilina. Karal sem samega sebe, da nisem porabil krasnega dneva drznejše, zdaj se zopet stresal ob radostni misli, ko bi stal pred njo in bi mi gledala ona v obraz, govorila meni — moj Bog, že to bi mi menda zmešalo pamet. Zdaj se mi je dvignil zopet grenak čut, da me je zaskalelo v prsih: kdo je oni velikan? A zopet sem se smejal svoji neumnosti: Vila in velikan! Kaka gorostasna dvojica!! In oženjen je tudi . . . Ali ni dejal Koren, da je vdovec? . . .

Otresel sem se teh zmedenih fantazij ter zapazil na stezi malo, fino damsko rokavico. Komaj sem jo utegnil pobrati, ko čujem, da nekdo prihaja.

Vila je stala pred mano. Lica so ji rdela od nagle hoje v breg, in vprašaje je vpirala svoje prekrasne oči v mene.

»Nemara ste vi izgubili to?« ji ponudim, odkrivaje se, najdeno rokavico, in nakrat me je ostavila vsa bojzljivost.

»Da, da, hvala lepa!«

»In sami ste se potrudili nazaj! Zakaj ne vaš kavalir?« nadaljujem pogumno.

»Nisem povedala!«

»Toda dovolite, da se vam predstavim.« Povedal sem ji svoje ime.

»Ali ostanete še dalje v Javorju?«

»Jutri odideva s Korenom na planine.«

»Tudi jaz bi imela oditi — mama so mi pisali — a teta me ne puste.« Govorila je tako ljubko in otroško prisrčno, da se nisem mogel naslušati.

»Torej niste radi tukaj?«

»O rada, rada; posebno zdaj po leti, ko je tako lepo v okolici. A po zimi je pri nas v mestu prijetneje.« In tako naivno ljubeznivo je govorila dalje, a jaz sem poslušal ta sladki, nepozabni glas in stopal radosti pijan ob njeni strani. Pozabil sem na vse drugo na svetu; vse moje misli, vse moje želje, vsa moja duša je bila zatopljena v njenem glasu, v krasoti njenega telesa, v milini njenega obraza.

»Milka!« zavpil je kakih petdeset korakov pred nama velikan.

»Moj Bog, kličejo me, hiteti moram. Na svidanje!« In izginila je med mladim bukovjem. Zdaj sem se zavedel. Toda prepozno, prepozno! Ni je bilo več. Vrgel sem se na zemljo. Silno valovje strastne ljubezni je viharno gibalo mojo dušo. Ne vem, kako dolgo sem ležal ondi in kaj je vse divjalo v meni. Vzdrnilo me je šele votlo grmenje, ki je prihajalo z nevihto sem črez temne gorske robove.

Ko sem šel po trgu, padale so že prve debele kaplje; vse je nekako otemnelo pod hudournimi oblaki, silen veter je zdajinzdaj završal po drevju, zdaj jasno prinašal divji ples zamotanih akordov mojega virtuoza iz stranske ulice. Doljanova hiša se je zasvetila v zelenkastem svitu daljnjega bliska, in nad viharo se zibajočim lipovim vejevjem pred njo sem zagledal v odprtem oknu jasno podobo vilino — samo en hip, potem se je zaprlo okno, mene pa je gnala razsajajoča ploha domov.

Drugo jutro je bilo prekrasno, mirno in jasno, in nisem se mogel več ustavljati prijatelju Korenu, ki me je priganjal, da izletiva na planine. Odhajala sva, toda ne prej, da sem zagledal na sosednjem vrtu še enkrat znano svetlo obleko med gostim zelenjem . . .

* * *

Na tridnevnem gorskem poto vanju sem izvedel od Korena le toliko, da je vilin oče uradnik v glavnem mestu, in da ona sama prihaja le po leti za nekaj tednov k svoji teti gospe Doljanovi. Prevelika bojazen, da bi se ne osmešil, mi je branila nadaljno poizvedovanje, vdal sem se docela fatumu, prepustil rešitev slučaju. Seveda pa me je vedno gnalo v nje bližino, in takoj, ko sem dva tedna pozneje zvedel iz Korenovega pisma, da je odšla v mesto, sem sklenil, da moram za njo.

In tam mi je res pripomogel fatum do jasnosti, ne da bi se jaz pri tem bil osmešil . . .

Imel sem nujna opravila, in tako je minilo še nekaj tednov, preden sem mogel v mesto. Zvečer po dokončanih opravilih sem ležal

utrujen v postelji. Toda zaspati nisem mogel. Mislil sem nanjo: V mestu se raduje uspehov svoje lepote, vse jo občuduje, obožava, se veseli nje angelske prikazni! In jaz sem tu v samoti, v svojem gnezdu! — Ob enajstih odhaja vlak s postaje — še ga dojdem.

Vstal sem in se opravil. Silno hrepenenje me je tegnilo k njej. Koj nato sem stopal po gaju za svojim domom. Noč je bila tiha, temna, lune nikjer, samo zvezde so se lesketale v neizmerni višavi. V mojem srcu pa je bilo svetlo in gorko, radoval sem se že naprej, da vidim samo iz daljave belo krilo, njeno krašno glavico. Brezje okoli mene je rahlo zibalo svoje tanko vejevje . . . Sveta nebesa! — Ko bi se kdaj v solnčnih pomladanskih dneh, ko se lesketa tukaj nežno, mlado zelenje, ko veje v mehkem zraku milobna vonjava prvih cvetic — ona izprehajala ob moji strani! Netopir mi je švignil mimo glave, in takoj sem bil zopet v temni, nejasni sedanjosti.

Prišel sem mimo velikanske tovarne. Vsa je bila razsvetljena, stroji so pihali in stokali, celi roji rdečih isker so se vsipali v temo, zlovešče je strmelo ognjeno žrelo orjaške peči v mene, podobno krvavemu očesu ciklopa.

Z mano vred je došel vlak na postajo. Mudilo se je, in vstopil sem brez biljeta. Med potjo sem zvedel od izprevodnika, da vlak nima zveze do glavnega mesta in da ostane v M. čez noč. Izprva me je to neprijetno iznenadilo, a potolažil sem se, ko sem že izvedel, da morem zjutraj nadaljevati vožnjo. Ustavil sem se torej v malem mestecu in prenočil v edinem, toda dosti lepem in prostornem hotelu.

Drugo jutro sem sedel veder in nestrpen v veliki dvorani pri kavi ter malomarno pregledaval ilustrovane novine. Polagoma so dohajali gostje, večinoma potniki, ki so včeraj došli z druge strani in danes nadaljevali svojo pot.

Zagledal sem se zdaj skozi veliko, svetlo okno na ulico, kjer se je začelo malomestno življenje.

Kar začujem za seboj nemško govorico, zapovedujočo natarkarju:

»Melange für meine Frau — Thee mit Rum für mich!«

Nehote se ozrem.

Pri sosednji mizi za mano sta sedela v popotni obleki — velikan in Javorska vila. — —

* * *

In zdaj sem spet doma, žalosten, neizmerno žalosten; v moji duši je ugasnila svetla podoba, topo zrem v svoje prazno gnezdo, okoli mene je tiho, tiho kakor v globini jezera, kamor je vabila hrepenečega potnika starodavna Javorska vila . . .

